

UOT 373.2

Parvin Aydın qızı Cəfərova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin baş müəllimi

Gülderen Mehmet qızı Aydın
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ İNKİŞAFETDİRİCİ TƏLİM MÜHİTİNİN TƏŞKİLİ

Парвин Айдын гызы Джафарова
доктор философии по педагогике, старший преподаватель
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

Гюльдерен Мехмет гызы Айдын
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ОРГАНИЗАЦИЯ РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ ОБУЧЕНИЯ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Parvin Aydın Jafarova
doctor of philosophy in pedagogy, senior lecturer at
Azerbaijan State Pedagogical University

Gülderen Mehmet Aydın
Azerbaijan State Pedagogical University

ORGANIZATION OF A DEVELOPMENTAL LEARNING ENVIRONMENT IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Xülasə. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təlim mühitinin təşkil etdirilməsi, təhsil sahəsində standartların həyata keçirilməsində əsas amil hesab olunur. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici mühitin təşkil edilməsinin əsas şərti uşaqlar və böyüklər arasındakı qarşılıqlı təsirin hərtərəfli istiqamətləndirilmiş modelinə əsaslanmasıdır.

Açar sözlər: *məktəbəqədər təhsil, inkişafetdirici mühit, məşğələ, fəaliyyət mərkəzi, öyrənmə, yaradıcılıq, proqram*

Резюме. Организация учебной среды в дошкольных образовательных учреждениях считается главным фактором реализации стандартов в сфере образования. Основным условием организации развивающей среды в дошкольных образовательных учреждениях является всесторонне ориентированная модель взаимодействия детей и взрослых.

Ключевые слова: *дошкольное образование, развивающая среда, занятия, центр активности, обучение, творчество, программа*

Summary. The organization of the learning environment in preschool educational institutions is considered the main factor in the implementation of standards in the field of education. The main condition for organizing a developmental environment in pre-school educational institutions is based on a comprehensively oriented model of interaction between children and adults.

Key words: *preschool education, developmental environment, activity, activity center, learning, creativity, program*

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev təhsil sahəsinin inkişaf etdirilməsi haqqında qeyd edir ki, "Biz təhsil sahəsində bütün yeniliklərin tərəfdarıyıq, dünya təcrübəsindən səmərəli istifadə etməyi tələb edirik" (5. s. 89).

Müasir məktəbəqədər təhsilin, pedaqoji elm və təcrübənin ən mühüm vəzifəsi məktəbəqədər yaşlı uşaqların sağlamlığının və təhlükəsizliyinin təmin olunması, onların hərtərəfli inkişafı, təlim və tərbiyə prosesinin effektivliyinin artırılması və humanistləşdirilməsi məsələləridir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təlim mühitinin təşkil etdirilməsi, təhsil sahəsində standartların həyata keçirilməsində əsas amil hesab olunur.

Mühit sözünün mənası Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində bu şəkildə izah olunur. Mühit – insanın inkişaf etdiyi real gerçəklikdir (2, s. 56).

Uşağın inkişaf mühiti dedikdə onun fəaliyyət göstərdiyi, hərtərəfli inkişafının, emosional rifahı və idrak fəallığının təmin olunduğu mühit nəzərdə tutulur.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların yaradıcı və idraki qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi qrupda düzgün yaradılmış və mütəşəkkil əşya-məkan mühitindən bilavasitə asılıdır. Ətraf mühit, hər bir uşağın özü, başqa uşaqlar, böyüklər və cəmiyyət ilə münasibətlərin subyektivi olaraq onların, qabiliyyət və yaradıcılıq potensialının inkişafında bir amil hesab olunur. Bu, təhsil indikatorunun yüksəlməsinə, uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına səbəb olur və uşağın gələcək həyatında böyük rol oynayır. Müasir dövrdə cəmiyyətə insan fəaliyyətinin istənilən sahəsində yaradıcılıq qabiliyyəti olan şəxsiyyətlərə ehtiyac vardır. Yaradıcılığın inkişafı heç də öz-özünə baş vermir, o, insandan xüsusi maraq, özünühazırlıq və diqqət tələb edir. O cümlədən, yaradıcı fəaliyyətlərdə uşaq ətrafı və dünyanı öyrənir, daim özü üçün maraqlı olan yeni bir şey kəşf edir və problemləri ortaya qoyaraq onların həlli prosesinə yönəlir.

Inkişafetdirici mühit nəzəriyyəsi Jan Jak Russonun pedaqoji baxışlarında əhəmiyyətli yer tutur. Görkəmli pedaqoq və müəllim ilk olaraq mühitin (təbii və əşyavi) uşağın optimal inkişafı üçün əsas şərt olduğunu müdafiə edirdi. Onun fikrincə, tərbiyə sistemi o zaman təsirli olur ki, hər bir uşaq üçün xüsusi inkişafetdirici mühit olsun, hansı ki, onun təbii ehtiyacları və real im-

kanları arasında tarazlıq yaratsın. Belə bir mühitdə uşaq hazır bilik almır, o, öz təcrübəsinə əsaslanaraq canlı təbiəti müşahidə edərkən bilikləri əldə etməyi öyrənir. Bununla bərabər, J.J. Russo uşağın inkişafının əsas mənbəyini biliklərin genişliyi deyil, onlardan müstəqil şəkildə istifadə etmək bacarığını qeyd edirdi.

Digər fransız pedaqoqu S. Frenenin fikrincə, uşaq öz şəxsiyyətini özü yaratmağa və potensial imkanlarını üzə çıxartmağa qabildir. Tərbiyəçi müəllimin başlıca funksiyası, uşağın bunları kəşf etməsinə və inkişafına kömək etməkdir. Bu baxımdan S. Frene uşaqların inkişafında mühitin təşkilinə xüsusi diqqət verirdi.

Məktəbəqədər müəssisələrdə təhsil mühitinin inkişaf etdirilməsi standartların həyata keçirilməsində əsas amil hesab edilir. Bu zaman fəaliyyət əsasdır və o, psixikanı qurur. Fəaliyyətsizlik şəxsiyyətin formalaşmasına mənfi təsir göstərir və imkanları məhdudlaşdırır. Bir çox alim şəxsiyyətin inkişafında fəaliyyət və fəaliyyətsizlik haqqında fikirlər bildirmişdir. Məsələn, A.V. Zaporozjes fəaliyyəti yüksək dəyərləndirir və onu uşaqların zehni inkişafının gücləndirilməsi zənginləşdirilməsi kimi izah edirdi (1, s. 138-139)

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inkişafetdirici mühitin təşkil edilməsinin əsas şərti, uşaqlar və böyüklər arasındakı qarşılıqlı təsirin hərtərəfli istiqamətləndirilmiş modelinə əsaslanmasıdır. Yaşayış mühitinin təşkil olunması strategiyası tərbiyənin şəxsi istiqamətləndirilmiş modelinin xüsusiyyətləri, böyüklərin və uşaqların qarşılıqlı münasibəti ilə müəyyənləşir.

Böyüklərin məqsədi uşağın şəxsiyyət kimi inkişaf etməsinə kömək etmək, onlarda fiziki psixi təhlükəsizlik hissəsinin, mövcud olmaq (yaşamaq) sevincinin təmin edilməsi və uşaqda müstəqilliyin formalaşdırılması üçün münbit şərait yaratmaqdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən inkişafetdirici mühitin təşkili xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Inkişafetdirici mühitin təşkil olunması üçün bir sıra tələblər vardır.

1. Təlim mühiti, müasir texniki avadanlıqlarla təchiz olunmuş, ergonomikanın bütün tələblərinə cavab verən olmalıdır.

2. Uşaq fəaliyyətinin inkişafı üçün müasir dövrün tələblərinə cavab verən, perspektivli səviyyəyə nail olmanı təmin etməlidir;

3. Mühitin baza komponentləri, uşaq və böyüklərin fəaliyyətləri onların, makro və mikro mühitləri ilə uyğun olmalıdırlar;

4. Uşağın indiki, yaxın gələcək və perspektiv inkişafının, konkret fəaliyyət növlərinin əşyavi əsasının gücləndirilməsi əsasında yaradıcı bacarıqların inkişafını təmin etməlidir;

5. Uşaqların inkişafı və öyrənməsinin təmini üçün onların yaş, fərdi, maraq, tələbat və güclü tərəfləri nəzərə alınmalıdır;

İnkişafetdirici mühitin daxili və xarici olmaqla 2 tipi mövcuddur (4, s. 14).

Xarici inkişafetdirici mühit dedikdə isə məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin, həyatıyanı sahəsi nəzərdə tutulur. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin daxili məkanında mümkün olmayan imkanların təmin edilməsidir. Xarici inkişafetdirici mühitə, uşaqlar üçün ekskursiya və gəzintilərin təşkil edilməsini daxil edə bilərik.

Daxili inkişafetdirici mühit dedikdə, məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin və qrupun daxili mühiti yəni məşğələ mühiti nəzərdə tutulur. Fəaliyyət mərkəzləri (guşələr) belə mühitin yaradılması üçün əsas vasitə hesab olunur. Belə mühit uşağın maraqlarını, tələbatlarını və bütün bunlar əsasında uyğun təlimin praktikada həyata keçirilməsinə imkan verir.

İnkişafetdirici və dəstəkləyici mühitin yaradılması üçün müxtəlif fəaliyyət mərkəzləri təşkil olunur və bu fəaliyyət mərkəzləri, məktəbəqədər təhsilin dövlət proqramında (kurikulum) olan dörd inkişaf sahəsi (Fiziki inkişaf sağlamlıq təhlükəsizlik, İdrakın inkişafı, Estetik və yaradıcı inkişaf, Sosial-emosional inkişaf) üzrə qurulur və məktəbəqədər yaşlı uşağın hərtərəfli inkişafını təmin edir (4, s 16-17).

Məşğələ prosesində elə şərait yaradılmalıdır ki, uşağın müstəqil şəkildə, maraqlarına müənasib seçim etmək imkanı olsun. Hər yaş qrupu üçün bir neçə guşə yaradılır və bu guşələrinə hər birində uşaqların tədqiqat apara bilməsi və oyunlar üçün kifayət qədər didaktik materiallar təqdim olunur.

Məktəbəqədər təhsilin kurikulumunda yaş qrupları üzrə müxtəlif fəaliyyət mərkəzləri yaradılır. Bu fəaliyyət mərkəzləri aşağıdakılardır:

- Riyaziyyat guşəsi;
- Stolüstü oyunlar guşəsi;
- Kitab guşəsi;
- Elm guşəsi;

- Təsviri fəaliyyət guşəsi;
- Qum və su guşəsi;
- Tikinti materialları guşəsi;
- Suetli-rollu oyunlar guşəsi ;
- Məişət-təsərrüfat guşəsi;
- Milli guşə;
- Gəlincik guşəsi;
- Nəqliyyat guşəsi;
- Təbiət guşəsi;
- Əl əməyi (məktəbəhazırlıq qrupunda) guşəsi (4, s. 37-38).

Bütün bu fəaliyyət mərkəzlərinin məzmununu aşağıdakı kimi xarakterizə edə bilərik.

Riyaziyyat guşəsi. Bu guşə dörd və yuxarı yaşlı uşaqlar olan qruplar üçün yaradılır. Guşənin yaradılmasının məqsədi uşaqların, idrak fəallığını stimullaşdırmaq və onları psixofizioloji xüsusiyyətlərin və yaş mərhələlərinə uyğun sadə riyazi təsəvvür və bacarıqlara yiyələnmə sahəsində müxtəlif fəaliyyətlərə sövq etməkdən ibarətdir.

Kitab guşəsi. Bu guşə məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin bütün yaş qruplarında təşkil olunur, həmçinin məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda bədii əsərlərə qarşı marağın formalaşdırılması və kitaba qayğıkeş münasibət bəsləməyi öyrətmək üçün kitab guşəsi mühüm rol oynayır.

Stolüstü oyunlar guşəsi. Bu guşə ətraf aləmdəki bitki, heyvan, canlı və cansız təbiətlə tanış olan uşaqlar üçün maraqlı bir fəaliyyət hesab olunur. Bəzi stolüstü çap oyunları mozaika, pazl, domino və s.

Elm guşəsi. Bu guşə, vasitəsilə uşaqlar müşahidə və təcrübə aparmaqla dünyanı başa düşməyə çalışırlar.

Təsviri fəaliyyət guşəsi. Bu guşə, uşaqların ətraf mühitin estetik tərəfinə marağının formalaşdırılması, gözəlliyi duymaq hiss etmək və onların vasitəsilə özünüifadə tələbatının ödənilməsini yerinə yetirir.

Qum və su guşəsi. Bu guşə uşaqların xırda motorikası, yaradıcılıq imkanları üçün çox əhəmiyyətlidir.

Milli guşə. Bu guşə uşaqlara Azərbaycançılıq ideologiyasının düzgün təbliği, milli adət və ənənələrimizi təbliğ etmək məqsədilə hazırlanır.

Gəlincik guşəsi. Gəlincik, uşaqların cinsindən asılı olmayaraq, onun psixi inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Təbiət guşəsi. Bu guşə müxtəlif yaş qrupları üzrə müxtəlif şəkildə qurulur. Məsələn, orta qrupda böyük yarpaqlı bitkilər, böyük qrupda isə 5-6 bitki növü, otaq heyvanları (quş, akvarium balığı və s.) növü yerləşdirilir. Beləliklə, uşaqlarda məsuliyyət hissi formalaşdırılır.

Nəqliyyat guşəsi. Bu guşədə nəqliyyat, tikinti materialları və peşələri əks etdirən müxtəlif ölçülü maşınlar yerləşdirilir və bunların vasitəsilə uşaqlar yol qaydalarını, yerüstü, hava, su nəqliyyat vasitələri öyrədilir.

Tikinti materialları guşəsi. Tikinti guşəsində uşaqlar müxtəlif növ konstruktorlar, kublər, iri və xırda taxta tikinti materiallarından istifadə etməklə ev, maşın, körpü kimi obyektlər düzəldirlər. Bütün bunlar uşaqda yaradıcılıq – quraşdırma qabiliyyəti, problemlərinin həll edilməsi riyazi və sosial bacarıqların inkişafını təmin edir.

Sujetli-rollu oyun guşəsi. Bu guşədə uşaqlar real həyatdan götürülmüş səhnələri canlandırmaq arzusunda olurlar, onlar cürbəcür kostyum və əşyalardan istifadə edərək oyun prosesini qururlar.

Məişət-təsərrüfat guşəsi. Bu guşədə məişət avadanlıqları olur və uşaqlar onlardan istifadə etməklə sadə əmək bacarıqlarına yiyələnirlər.

Fəaliyyət mərkəzləri bir-birindən ayrı şəkildə, xüsusi avadanlıq və materiallarla təchiz olunur. Mərkəzlərdə qoyulan materiallar oyuncaqlar, kitablar, oyuncaq qablar, həndəsi fiqurlar, mətbəxə aid oyuncaqlar, kağız, boyalar, qə-

ləm, karton, plastilin, pazllar, müxtəlif bitkilər və yarpaqlar və s.

Bütün bu avadanlıqlar uşaqların əli çatan yerlərdə qoyulmalı və onlar həmin materiallarla müstəqil və yaradıcı şəkildə yanaşmaya həvəsləndirilməli və maraq oyatmalıdır. Fəaliyyət mərkəzləri elə təşkil olunmalıdır ki, kiçik yaşlı uşaqlar bir-birilə oynayıb ünsiyyət qura və istədikləri fəaliyyət mərkəzlərini özləri seçə bilsinlər. Bunun vasitəsilə uşaqlar, fəaliyyət mərkəzlərində əməkdaşlığı, kollektivdəki davranış qaydalarını və birgə oynamağı öyrənirlər.

Təəssüf ki, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin əksəriyyətində bu fəaliyyət mərkəzləri kifayət qədər mövcud deyil və ya uşaqların fəaliyyət mərkəzlərindən müstəqil sürətdə istifadə etmələrinə icazə verilmir.

Problemin aktuallığı. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində təşkil olunan inkişafetdirici mühit, uşaqların fiziki, intellektual, sosial, emosional inkişafı üçün daim aktual olan bir məsələdir. Bunu üçün məktəbəqədər müəssisələrdə təhsil mühitinin inkişaf etdirilməsi standartların həyata keçirilməsində əsas amil hesab edilir.

Problemin elmi yeniliyi. Elmi məqalədə məktəbəqədər yaşlı uşaqların hərtərəfli inkişafı üçün vacib hesab olunan, inkişafetdirici mühitin təşkilinə verilən tələblər və yaradılması qaydaları açıqlanmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məktəbəqədər müəssisədə inkişafetdirici mühitin təşkil olunması, uşaqların məşğələ prosesində fəal mövqə tutmasına kömək edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Baxışova Ş. Məktəbəqədər təhsildə inkişafetdirici təlim. Dərs vəsaiti / Ş. Baxışova. -Bakı, -2021. -s. 291.
2. Ə. Orucov; tərtibçilər. Ə. Orucov, B. Abdullayev, N. Rəhimzadə. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. IV-cild. Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu Şərq-Qərb, -2006. -792 s
3. İnkişafetdirici, dəstəkləyici və təhlükəsiz mühitin yaradılması haqqında modul. BAKI-2020 s.84
4. Məktəbəqədər təhsilin proqramı (Kurikulum). -Bakı, 2022. -s.54
5. Səmədov Abbas. Ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı. -Gəncə, 2010. -s.2

E-mail: gulderenaydin48@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.fəls.dok., dos. **T.B. Sadıqova,**
ped.ü.fəls.dok. **N.R. İsmayılova**

Redaksiyaya daxil olub: 27.02.2023